

Könyvszemle

Leonard Smith: *The Unitarians. A Short History*, Blakstone Editions, 2008, 208 oldal

A Unitarian College Manchester (UCM) nyugalmazott principálisának, az erdélyi peregrinusok által jól ismert Leonard Smith könyvének második kiadása jelent meg 2008-ban az Amerikai Egyesült Államokban működő, az unitárius (liberális) egyháztörténeti munkák közzétételét felvállaló Blakstone kiadónál. A szerző az UCM diákjainak tartott előadásait rendezte sajtó alá, és négy jól strukturált, mintegy 50–50 oldalas részben ismerteti az unitarizmus történetét a 16. századtól napjainkig. A különféle teológiai fogalmakat magyarázó glosszárrium a világi olvasóknak nyújt segítséget, a bibliográfia és névmutató pedig a keresést könnyíti meg.

A 208 oldalra terjedő kötet az unitárius egyháztörténet-írásban Earl Morse Wilbur által meghonosított és általánosan elfogadott ideológia mentén halad.

Az első rész (1–8. fejj.) visszafogott tárgyilagossággal ismerteti az európai antitrinitarizmus történetét, külön-külön fejezetet szentelvén Servétnek és Sebastian Castelliónak. Az unitarizmus előfutárainak felvonultatása után a lengyel testvérek történetébe nyerünk bepillantást, Socinus Faustus munkássága kap csak külön fejezetet. Dicséretre méltó a fegyelmezettség és arányérzék, a szerző gondosan ügyelt arra, hogy az unitarizmus kialakulásának folyamatában a jelentős személyiségek egyenlő teret kapjanak, így sikerült elkerülni azt, hogy könyvében egyetlen személyt vagy célcsoportot heroizáljon, másokat pedig mellőzzön. Az első rész három utolsó fejezete a magyar unitarizmus történetét tárgyalja. Az erdélyi unitarizmusról valamicskét is tudó angol olvasónak aligha lehet ennél mértéktartóbb és tárgyilagosabb ismertetőt összeállítani. A szerző megpróbált mindent elolvasni, ami angol nyelven az utóbbi évtizedekben, e tárgykörben megjelent, és józan kritikával vállalta a huszadik század eseményeinek egyáltalán nem könnyű bemutatását. A Gellérd Imre angol nyelven megjelent *Négy száz év prédikációirodalma*, illetve Gellérd Judit *A Liberté rabja* megállapításai többször visszaköszönnek az olvasónak. Hasonlóképpen örömmel nyugtázhatjuk, hogy a Kedei Mózes által összeállított és angol nyelvre fordított vallomásokból is több

ízben idéz a szerző. Egy rövid alfejezetben a Magyarországi Unitárius Egyház kialakulásáról és jelenéről is olvashatunk. Az európai unitárius közösségekről olvashatunk egy egészen rövid alfejezetben. Leonard Smith tételesen is felsorolja a 19–20. században Európában meggyökerező kisebb-nagyobb unitárius közösségeket: Norvégia, Svédország, Dánia, Németország, Csehország, Lettország, Finnország, Spanyolország. A felsorolás nyomán látni, hogy az ICUU tagcsoportjai több-kevesebb sikerrel beépültek a nemzetközi unitarizmus vérkeringésébe. Talán nem lett volna fölösleges a 19. századi francia és svájci liberális törekvésekről is néhány sort írni.

A második rész (9–17. fej.) a nagy-britanniai unitáriusok történetét ismerteti némiképpen elválasztva azt – legalábbis szerkezeti egység szintjén – az európai unitarizmustól. Nem értünk egyet a szerzővel abban, hogy Nagy-Britannia történetét az európai kontextustól különválasztva kellene tárgyalni, de ez már angol sajátosság. A Wilbur által megállapított kánon ebben a részben is érvényesül, az angol unitarizmus klasszikus alakjai John Biddle, Joseph Priestley, Theophilus Lindsey, Thomas Belsham, James Martineau stb. életén keresztül pillanthatunk be a szigetország unitáriusainak történetébe. Az utolsó fejezet, *Az új évszázad felé (Toward a New Century)*, az angol unitárius egyház főtanácsának 2001-ben elfogadott, s a hagyományos szabadelvű kereszténységtől némiképpen eltávolodó nyilatkozatával zárul.

A harmadik rész (18–25. fejezetek) az amerikai unitarizmus és univerzalizmus eredetét és történetét, majd az unitárius univerzalista egyházat mutatja be. Ez a rész is egy nyilatkozattal zárul, ezúttal az amerikai unitárius univerzalisták 1985-ben elfogadott deklarációját olvashatjuk.

Az utolsó, mindössze egy fejezetet felölelő rész az ázsiai és afrikai unitárius közösségek kialakulását és jelenét ismerteti. Az ázsiai unitarizmus esetében talán részletesebb is lehetett volna a szerző, annál is inkább, hogy az indiai missziót teljes egészében az angolszász unitáriusok vállalták fel.

Leonard Smith kötete valószínűleg nem felel meg az angol unitárius körökben újabban megfogalmazódó népszerű egyháztörténet-írás követelményeknek, azonban világos felépítése, fegyelmezett mértéktartása alkalmassá teszi az oktatásban való használatra. Charles A. Howe amerikai szerző egy évtizede megjelent és a széles olvasóközönségnek szánt *For Faith and Freedom. (A Short History of Unitarianism in Europe)* könyvének nagyszerű folytatása, reméljük, hamarosan kerül magyar fordítója, így e hiánypótló munkát híveink és lelkészeink is olvashatják.

Herepei János: *Művelődéstörténeti tanulmányok és adattárak*. Sajtó alá rendezte, szerkesztette és az előszót írta: Sas Péter. Művelődés, Kolozsvár, 2008. 220 l.

Tragikus tudós-sors jutott Herepei Jánosnak. Olyan, amelyhez hasonló csak a mi tájainkon érheti a szenvedélyes kutatót. Két ország felségterületén élt, de egyikben sem tudtak számára hosszasabban méltó munkahelyet biztosítani. Csodáltak, elismerték, de nem becsülték meg. S most, halála után négy évtizeddel megállapíthatjuk, hogy mégis jelentős életművet alkotott.

Pályája a kolozsvári Farkas utcai régi papilakból indult. Évszázadokon át laktak ott a város vezető református lelkészei, köztük a két Herepei Gergely, a nagypapa és az édesapa. Ha az ő nyomukon indul az 1891-ben született János is, bizonyára békésebb viszonyok közt űzhette volna szenvedélyét, a történelmi-régészeti kutatást. Ő azonban szakított a családi hagyományokkal, s a bölcsészetet választotta: magyart, történelmet, régészetet hallgatott a kolozsvári tudományegyetemen. S ha a világ nem fordul nagyot a világháborúval, bizonyára szép egyetemi vagy múzeumőri pálya várt volna rá. Hisz az egyetem Érem- és Régiségtárában alkalmazzák, még külföldi utakra is kiküldik. Az iskolateremtő Pósta Béla professzor irányításával jegyzi el magát a régészettel és a numizmatikával. Aztán elragadja a világháború forгатaga, alighogy hazakerül, az egyetemet elfoglalja a román hatalom, Pósta professzor meghal. Ám a román kézbe került egyetemnek is szüksége van jól képzett régészre, de azt már nem tudják elviselni, hogy munkatársuk egy főtéri illemhely-kialakításnál Árpád-kori sírokra bukkanjon. Így Herepei kénytelen más megélhetés után nézni. A Minerva Műintézet Rt., a magyar egyházak alapította nyomdaipari vállalat alkalmazza könyvelőként 1925-ben. Ettől fogva a hivatali munka mellett csak szabadidejében élhetett a kutatásnak. De állandóan jelen volt a lapok, folyóiratok hasábjain kis adatközlésekkel, néha egy-egy dolgozattal. Mert fáradhatatlanul gyűjtött: hol a temetőben sírköveket másolt le, hol a levéltárban vagy valamelyik könyvtárban jegyzett ki adatokat. S néha feladatokat is kapott. Az Erdélyi Kárpát Egyesület múzeumőrévé, egykori iskolája, a Református Kollégium levéltárosává választotta.

Kutatómunkájának háttérében a családi hagyományok mellett a baráti kör állott, mindenekelőtt a nála másfél évtizeddel idősebb Kelemen Lajos, és a másfél évtizeddel fiatalabb Szabó T. Attila. Herepeivel együtt ők az erdélyi múlt leg-